

بررسی تحلیلی مصادیق سودگرایی اخلاقی در گلستان سعدی

محمد فواد حیدری

مرکز ملی پرورش استعدادهای درخشان و دانش‌پژوهان جوان
muhammadfoadheidari@gmail.com

چکیده

هدف از این مقاله آنچنان که از عنوان آن نیز برمی‌آید، ترتیب دادن یک پژوهش میان‌رشته‌ای و برشمردن و تحلیل مصادیق سودگرایی (از نظر فلسفه‌ی اخلاق) در نظام اخلاقی گلستان سعدی بوده‌است. پس از ارائه‌ی تعریفی مختصر از سودگرایی و اثبات این موضوع که گلستان سعدی محتوی مفاهیم سودگرایانه است، مصادیق آن در گلستان سعدی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند.

واژگان کلیدی: گلستان سعدی، سودگرایی، فلسفه اخلاق

۱- مقدمه

سعدی شیرازی^۱، فرمانروای راستین ملک سخن و قله‌ی فتح‌ناشدنی ادبیات فارسی که بعضاً او را «یگانه شاعر حکیم و اندرزگوی اجتماعی» (بهمنیار، ۱۳۱۶، ۶۵۱) نامیده‌اند را می‌توان یکی از شاخص‌ترین اندیشمندانی دانست «که اصول علمی اخلاق را از راه تعقل و استدلال و قواعد علمی آن را به طریق مشاهده و استقراء دریافته‌است.» (همان، ۶۵۳) وی پس از تحصیل در بغداد به علت سفرهای طولانی خود به مهم‌ترین مراکز متمدن زمان خودش همچون حجاز، شام، لبنان و روم (صفا، ۱۳۹۲، ۱۰۶) «از عادات و اخلاق و عواطف و تمایلات و دیگر حالات روحی مردمان و از علل و اسباب صلاح و فساد آن حالات به خوبی آگاه و در حقیقت حکیمی روان‌شناس و واقف بر رموز و اسرار اجتماع شده بود.» (بهمنیار، ۱۳۱۶، ۶۵۴-۶۵۳) از همین رو یک سال پس از بازگشت به شیراز و حضور در دربار اتابک سعد بن ابوبکر^۲، در سال ۶۵۶ هجری قمری دست به تألیف کتاب گلستان برد که حقیقتاً نمایانگر غایت تفکرات اخلاقی ایرانیان می‌باشد.

این کتاب علاوه بر اینکه به عنوان منبعی مهم برای شناخت تفکرات اخلاقی و هنجارهای رفتاری ایرانیان شناخته‌می‌شود، در ایران و تمام عالم اسلام نیز کتاب درسی محصلان بوده‌است. (رضازاده شفق، ۱۳۱۶: ۶۸۱) آنچه از اهمیت این کتاب گران‌سنگ گفته‌شد، لزوم تفحص و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای (فلسفی- ادبیاتی)^۳ را امری بدیهی می‌نماید. و این بدان معناست که باید برای حصول شناخت از محتوای گلستان با استفاده از نظریات مختلف در زمینه‌ی فلسفه‌ی اخلاق به تحلیل نظام اخلاقی حاکم بر این کتاب پرداخته‌شود. با توجه به همین هدف و بر اساس وجود نمونه‌هایی چشمگیر از سودگرایی اخلاقی^۴ در گلستان سعدی، در این مقاله به بررسی تحلیلی گلستان سعدی بر اساس نظریه‌ی سودگرایی در فلسفه‌ی اخلاق پرداخته خواهد شد.

۱- در مورد تاریخ ولادت و وفات او میان نویسندگان و مؤلفان قدیم اختلاف است اما نام و نسب او بر اساس منابع موثق چنین ذکر شده است: «الشیخ الامام المحقق ملک الکلام افصح المتکلمین ابومحمد مشرف الدین (شرف الدین) مصلح بن عبدالله بن مشرف السعدی الشیرازی» (صفا، ۱۳۹۲، ۱۰۵)

۲- اتابک مظفرالدین سعد بن ابوبکر بن سعد بن زنگی، هفتمین پادشاه سلسله‌ی سلغریان فارس که تخلص «سعدی» از نام او گرفته شده‌است. (قزوینی، ۱۳۱۶، ۷۲۶-۷۲۱)

۳- در پژوهشی که در سال ۱۳۸۴ بر روی بیش از ۱۰۰۰ مقاله‌ی علمی-پژوهشی در زمینه‌ی علوم انسانی صورت پذیرفته‌است، در تمامی حوزه‌های علوم انسانی با سایر رشته‌های علوم انسانی ارتباط میان‌رشته‌ای وجود داشته‌است. (داورپناه، ۱۳۸۴، ۲۳)

4- Utilitarianism